

Alexa Károly

Bevezetés egy tervezett antológiához

A Kelet-motívum a magyar irodalomban

■ 1990-ben két dél-alföldi magyar író Mongóliába és Kínába utazott. Ez az utazás meglehetősen szokatlan volt a korábbi évtizedekhez képest: a Magyar Írószövetség erősen és szervezeten (és persze kontrolláltan) támogatta ugyan tagjainak „keleti” útjait, de ezek többnyire bizonyos politikai-kultúrdiplomáciai színezetű aktualitásokhoz kapcsolódtak, és ritkán lépték túl keletre Szovjet-Kazahsztánt. Mongólia felé a kivételt a nagyon ritka protokolláris események jelentették, meg legfeljebb az esendő műfordítói csereutak. Az ötvenes években még oly virulens magyar–kínai kapcsolatot is beárnyékolta a szovjet–kínai ellenségeskedés, amely – mint emlékeztetes – az 1969-es Usszuri-vidéki incidenssel szinte (atom) háborús helyzetbe torkollott. Azt sem feledve, hogy az előző esztendőben, 1989-ben robbantak ki a – szükségállapotot és így némi külföldi bojkottot kikényszerítő – kínai diákzrendülések. India, Ausztrália vagy Japán szóba sem jöhetett. Vietnám is csak a háború végével.

A két író utazása – mint a szórványos írásos információk alapján feltételezhető – privát kirándulás volt, de nem nélkülözötte a hivatalos (és anyagiakkal is felerősített) támogatást sem. (Még ha ennek voltak is súlyos adminisztrációs kellemetlenségei: pl. az, hogy az erős pártállami beágyazottságú mongóliai magyar nagykövetség nem intézte el időben a kínai vonaton elengedhetetlen helyjegyet, és így onnan haza kellett térniük, hogy az utat két hét múlva – újra a kiindulópontból – folytatni tudják.) Nem tartozik szorosán a történelemhez, de nem mellékes tény, hogy a hosszú (talán egy hónapos) útra éppen a rendszer-változás döntő esztendejében került sor, és ennek lenyomata határozottan észlelhető egyikük beszámolójában, elsősorban annak riportos megjelenítésében; jelesül az, hogy a mongóliai közállapotok rendületlenül magukon viselik még az orosz állami elnyomatás és a szovjet-mongol párturalom jellemzőit. Groteszk paradoxon, hogy a posztstalinista kulisszák között heveny oroszellenesség uralkodott. A másik beszámolóban ennek az „átmeneti”

belpolitikai helyzetnek a konkrétumai nincsenek jelen (a szöveg „közérzetében” annál inkább tetten érhető), noha írója „privát kötődése” erősebb az úti programok megszervezésében társánál, mivel rokonságfélében van a helyi magyar adminisztráció egyik tagjával (ezt a mellékes tényt sem tőle, hanem társától tudjuk).

Jelképesnek érezhetjük, hogy a mongol főváros neve az egyik úti jegyzetben a megszokott pártállami Ulanbátor (Ulaanbaatar), a másikban az ősi és az itthoni szóhasználatától teljesen idegen *Urga*. Termékeny véletlennek mondható, hogy éppen akkor, amikor ez a másik író úti jegyzeteit formázza, készül el Nyikita Mihalkov remek filmje, szintén *Urga* címen, és *Közel az Édenhez* alcímmel. Két nagyon különböző civilizáció találkozik benne, hallatlanul sok szintet jelenítve meg: térképezetek, időfelfogás, létmód, fajtaeltérések stb. A film az „urga” szót is megfejtí: jelent egyfelől egy pásztorbotot, aminek végén egy lasszószzerű alkalmasosság található a birka befogására, másfelől a szexuális intimitásnak azt a helyét a sztyeppén, ahova a (találomra?) eldobott bot leesik. Mindenesetre ez a szó, az „urga/Urga” mint földrajzi megnevezés, éppen ennek a könyvnek a címe alapján lett része a magyar irodalmi földabrosznak: *Az urgai fogoly*. Természetesen Krasznahorkai László ez az utazó, a szerző, aki ekkor már túlvan három korszakos könyvén: a *Sátántangón*, a *Kegyelmi viszonyokon* és *Az ellenállás melankóliáján*, számos bel- és külföldi díjon és utazáson. Úton van Gyuláról a világhír felé. Ez az első keleti útja.

Útitársa Körömdi Lajos, aki a nyolcvanas évek elején számottevő publikációval jelentkezett (elsősorban a *Mozgó Világban*), ekkorra már visszavonul a maga kibocsátó közegébe, Karcagra, lényegében eltűnik az irodalmi nyilvánosságból. Izgalmas műfaji kísérleteiről és „keleti elkötelezettségéről” az irodalmi közvélemény csak megkésve értesülhetett. Utazásuk évében lett városa alpolgármestere. 2005-ben meghal, berekfürdői temetésén megjelenik hajdani útitársa is. Ő nem írt könyvet er-

ról az útról, ahogy a többi – zömmel a távol-keleti szovjet tagköztársaságokban tett – útvjáról sem: félreeső lapokban jelentek meg „idevágó” tárcái, riportjai, sőt versei is. Noha Krasznahorkai László (hallatlanul izgalmas: a legszélsőbb spirituális határok között száguldó, vergődő, kétségbeeső és megvilágosodó, a magyar irodalom metafizikai tradíciót megújító) orientalista tájékozódása és távol-keleti szellemi elköteleződése külön tanulmányt igényel, érdemes még néhány emlékeztető megjegyzést tenni e két író közös útjára, motivációik és élményeik végtelenen eltérő tipológiájára, az utazás megörökítésének összehasonlíthatatlanul különböző módjaira, azaz: szövegeik egymáshoz való viszonyára. (N B. Eredetileg hárman pályáztak az útra, a harmadik „dél-alföldi”, Sarusi Mihály Békéscsabáról azonban visszalépett.) Körmendi Lajos szétszórt rövid írásait valamiféle (felületes) élményrekonstrukció szolgálatába állítva, nemcsak a vele együtt utazó íróbarát „úti emlékeztetője” állítódik élesebb fénybe, hanem ennek a „kettős” távol-keleti utazásnak a – talán lehet így fogalmazni – mentalitása is pontosabban minősíthető lesz. Azaz: bekapcsolása a magyar szellemtörténet – egységében soha nem szemlélt – orientalista mozgalmaiba.

Körmendi Lajos *Kurgán* című versciklusa 1997-ben jelent meg, de jóval korábbi (tehát még a Krasznahorkaival megtett utazás előtti) verseket is felvett a kötetbe. Például a *Kurgánok között* címűt, ami nagyon pontosan és emelkedett líraisággal jeleníti meg azt a hitét és bizonyágtételét, hogy benne nem választható szét a magyar „itthon” és a kurgánok közötti „otthon”, de az idő sem osztható az itteni jelenre és az ottani múltira: „A végtelen pusztákon kéne nyargalódn / holtakból épülő kurgánok között. / Égi máglya alatt aszalódn, / s hallgatni, a patakvíz hogy csörög. / Kőszobrok előtt mélán eltűnődni, / míg hajunkra játszi szél köt bogot. / E pusztán – kipcsak anyaöln – időzni, / hogy szíved majd otthon vessen lobot” (1985). Másutt: „az álom / a hunokig csapong” (1985). Vagy: „zord szelek.../ vágának végig / Tatársztán arcán” (1989). Aztán a híres (Kunkovác László fotóin is megörökített) írásos kőbálványok között: „a szomszéd hegy / ormán meglátok egy királyi párt, amint trónszékükön ülve / szórják a kincset a lábam elé” (1990). De ez már a közös út lírai élménye: „Urga szuszog, múltó álmában nevetve”. És ez is: „Mámorosan állok a végtelen pusztá köldökén, mélyre szívom / az otthonról is ismerős üröm illatát, a földet nézem, / simogatom, talán a hunok nyomát keresem tekintetemmel, / vagy a tunghuk, a tokhárok, a szienpi, a tabgacsok, / az ázsiai avarok, az úzok, a szogdok, a türkök, az / ujugurok, a kirgizek, a dzsürsücsik, a karakitajok, a

/ mongolok patanyomát. Lehet, hogy a kunokét is?” És végül: „Otthonos volt a / látvány, a kitárulkozó végtelen pusztaságé, / zavartalanul ősi vidék, maradéktalanul az enyém...” Tucatszámra idézhetnék még verseiből a ráismerés vallomásos sorait. Hát még a régi és újabb úti jegyzeteiből... Alma-Atában (ma már Almati) egy ujugur költő házában pohárköszöntőt kell mondania: „Mit tehettem? Magyarországon van egy tájegység, a Nagykunság, ahol a kunok, kipcsak-törökök élnek. Én ennek a népnek a fia vagyok. Az ujugurok tapsoltak, felugráltak, némelyek sírtak, a nagy rátalálás örömeiben összeölelkeztek.” Ez az idézet *A kilenc kínzások földjén* című posztumusz útirajz-kötetből való, amit a halálon túl is jó barát, Sarusi Mihály rendezett sajtó alá, aki Körmendinek társa volt ezen a kazahsztáni úton, de a címet egy olyan szövegből vette, ami a másik, a már Krasznahorkaival megélt út epizódjait hagyományozza tovább.

Körmendi verses és publicisztikus útinaplóinak történeteszemlélete egy olyan őstörténeti tradíció vállalása és deklarációja, amelyet semmi okunk mellőzni, sőt, bizvást kijelenthetjük, hogy az orientalizmus magyarországitörekvései és irányai között kétségkívül ezé a primátus. A magyarság legendákba nyúló, több százból összeszövődő keleti eredetmondája ez, ami éppen úgy mutathat föl krónikás emlékeztetőket, mint etnográfiai-antropológiai érveket. A hun-magyar rokonság, a „*Nimród ágyékábúl*”, a Góg és Magóg, a Hunor és Magor-mítosz, a kettős honfoglalás, Szkítia stb. cáfolatlan tudásként él a romantika előtti magyar századokban (fölerősödve Otrokócsi Fóris Ferencnek 1693-as, *A magyarok eredete* című munkájával), hogy a romantika idején egyszerre erősödjön föl és hívja elő a maga szcientista kritikáját. Ez a hit olyan elképesztő tényekben mutatkozik meg, mint Kőrösi Csoma heroikus vállalkozása (1819–1842), és olyan magiszteriális művekben, mint Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiája* (1854), a *Czuczor-Fogarasi szótár* (1862–1871, Aranytól a *Buda halála* (1863) és Jókaitól *A jövő század regénye* (1872). De ide vehetjük Beöthy *Volgai lovasát*, Gárdonyi *Láthatatlan emberét* és Herczeg *Pogányokját* is. Mára már – ez is a rendszerváltozás következménye – rendkívül éles tudománytörténeti és napi politikai viták tárgya lett (lehetett) az, hogy a századfordulóra miért és hogyan került ki ez a magyar eredettörténet az akadémiai tudományosságból, lett előbb neveltség tárgyává, utóbb, a kommunizmus idején tiltott tudássá. Mit sem törődve egy Csontváry, egy Ady, egy Szentkatolnai Bálint Gábor, egy Zajti Ferenc vagy egy Mándoki Kongur István és a Csoma lépteit követő Jakabos Ödön és Marcell Péter munkásságával. A mai

példákra (szerzők, tanulmányok, akciók felsorolhatóan tömegére) csak emlékeztetve rögzítsük: ez az 1990-es utazás Körmenyi Lajos számára arra volt alkalom, hogy a maga „kurultájós” meggyőződését újabb élményekkel gazdagítsa. Írói alkatának parancsát követve és ezt a szellemi kötődését demonstrálva fogalmazza meg tapasztalatait, amelyek tematikusan sok esetben egybeesnek *Az urgai fogoly*ban megjelenítettekkel, de azoktól a formálást tekintve és műfajilag teljesen eltérve. Körmenyi a riportos tárgyilagosságot tartja elsődlegesnek; törekszik a minél több információ szinte bédekkeres egzaktuságú rögzítésére; nem mellőzi a politikai véleménynyilvánítást; mindig többes szám első személyben beszél, útitársát meg is nevezi (K. L. „a magyar irodalom egyik legnagyobb regényíró tehetsége”); csak ott engedi meg a lírai hangot magának, ahol a spirituális kötődéséről beszélhet a távoli Kelet tájaihoz és népeihez. Mindezeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy Körmenyi mongóliai és kínai úti feljegyzései a lehető legteltesebb mögöttes „életrajzi” egyezések ellenére minden tekintetben eltérnek Krasznahorkai László novellaciklusától.

Az urgai fogoly kezdő darabja az író, Krasznahorkai László utóbbi másfél évtizedes pályaszakaszának, legnagyobb vállalkozását dokumentáló regény-, esszé-, riportázs- és interjúorozatának. Ennek lényegét egy különös paradoxonban fogalmazhatjuk meg, Krasznahorkai ezekkel a rendkívül szenvedélyes művekkel csatlakozik a nyugati kultúra több mint kétszáz évre visszatekintő orientalista civilizációs mozgalmához (kereséséhez, rögzetéséhez, álmódosításához), úgy azonban, hogy azokról látszólag a legkisebb mértékben sem vesz tudomást, és – természetesen – éppen ilyen eréllyel hártja (kimondatlanul) az ebbe a spirituális körbe sorolható magyar kísérleteket is. A mongóliai utat intermezzónak tekintve jelöli ki terepeit: előbb Kínát, azután Japánt. Beszámolóinak minden mondatával azt sugallja, hogy számára ezek a helyek nem a nyugati ember kulturális nyitottságának vagy kulturkritikai indulatának, netán – mint ahogy ezt az újabban felerősödő hangok jelzik – valamiféle neokolonializmusának a célállomásai, hanem a személyes keresésé, az egyetemes és személyes egzisztenciális válsággal szemben esélyt kínáló „beavatódás”, sőt: „megváltásé”.

Krasznahorkainak ez a – nyíltan még csak nem is érintett – elkülönülése mindenféle „orientalizmustól” felment bennünket attól, hogy konkrét párhuzamokat és megfeleléseket keressünk. És az „orientalizmus” két-háromszáz éves történetét annak lássuk, ami: tagolhatatlan civilizációs – és ma már mindinkább:

fogyasztói – jelenséghalmaznak, ami a (természetesen meghatározhatatlan) „mi” és „ők” szembeállításának alapján hirdet – ma már – kalandtúrákat a filozófiában, a kultúrában, a látványturizmusban, a gasztronómiában. Mindenben, ami „távoli”, de a globalizáció következtében már részévé vált a „nyugati ember” közvetlen környezetének és mindennapjainak. A „Kelet” – a domesztikált, tehát bekebelezhető idegenség. Ily módon hovatovább már elfelejtkezünk a „nemes” romantikus kezdetekről, egybemosódnak a magas kultúra törekvései a legalantasabb gicccsel, az artisztikus szenvedély az aprópénzre váltott egzotikummal, a tudomány heroizmusa az alantas izgalomkeltés technológiáival. *A szöktetés a szerájából*, a *Pillangókisasszony*, *A csodálatos mandarin*, a *Turandot*, az *Aida*, a *Gyöngyhálások*, Richard Strauss *Also sprach Zarathustra* mellett ott vannak az idétlenség nonpluszultárai: a Jackie Chan-mozik, a pletykaszintű *Egy gésa emlékiratai*, ott van *Piedone Hongkongban és Egyiptomban*; a *Mahabharata*, a *Bardo tödöl*, Herder, *Az Egyiptomi Halottaskönyv*, Goethe, Gauguin. Vagy akár a provokatív Edward Said *Orientalizmus*-könyve mellett ott van Tom Cruise mint „utolsó szamuráj”, Marlon Brando mint a Bounty sármos lázadója, az „éneklo” és a „beszélő” kutya, Japán Godzillája, a *Bíbor pillangó*, a Budapesten is forgatott *Kémjátszma*; az *Énekek éneke* mellett a Karinthy által sommásan maszlagnak ítélt Meyrink-féle *Gólem*. Együtt állnak szétválaszthatatlanul *A fáraó bosszúja*, Veidt *Hindu síremléke*, „arábiai Lawrence”, a kínai opera, a szumo, a jakuzák, a pho leves, az *Angol beteg*, a *Bagdadi tolvaj*, a *Káma Szutra*, Kim Ir Szen gyermekei, a zen, a szitárzene, Mao Ce-tung a Jang-céban, Lechner Ödön és Körösfői-Krisch távol-keleti ornamentikája, a sinto, a pinjin, Kin-Tseu, Makao és a makao, a Terebess-portál, Firdauszi, Csokonaitól *A Haftz sírhalma*, a *Bhagavad-Gita*, a jóga, az ikebana, a szukijaki, Pierre Lotti, *Onibaba*, a selyemfestészet, a Kono istenként tisztelt James Cook levágott feje Kealakeua öblében, a szusi, Geeneway *Párnakönyve* (ugyanaz a „forrása”, mint Krasznahorkai *Északról hegy, Délről tó...* című regényének, Muraszaki Shikibu egy évezredes regénye, amit Hamvas Béla fordított magyarra), a XIX. századi regények borzongató kínai ópiumbarlangjai, Maugli, Vörösmarty és az *Ezeregyéjszaka*, jin-jang, a koala, a mandarin, a *Perzsa levelek* és *A halál kilovagolt Perzsiából*, a konfucianizmus, *Krokodil Dundee*, *Az érzelmek birodalma* (Osima Nagisa), a kutyahús, pagoda, Kuroszava *Machbetje*, *Lear királya* és *Derszu Uzalája*, kimonó, bambusz, lótusz, hinoki, Kemény Katalin és Hamvas Béla, a Ming-porcelán, a

tatami, a kabuki, Jókai „törökjei”, Baktay Ervin, Verne Fogg Phileasa, Tibet, Lafcadio Hearn, a *Negyvenezer mérföld vitorlával és gőzzel*, némely Rejtő Jenő és May Károlyok, a taoizmus, „kínai tincs” a *Pacsirtában*, *Híd a Kwai folyón*, a maláj pantum, a dalai láma, a szuffizmus, a misszionáriusok, az akupunktúra, kalózkod, az Alhambra (Krasznahorkai: *Távoli felhatalmazás*), Paganel maori tetoválása, Benyovszky, Koestler, Kosztolányi és Illyés keleti fordításai, Weöres utazása, Határ Győző, Tolvaly Ferenc, Temesi Ferenc és Terebess Gábor, a magyar haiku-költők serege (Weöres, Zalán, Fodor Ákos, Faludy, Tandori, Szennay, Szócs Géza, Sajó László, Körmendi Lajos – ! –, Csokits, Gécz, Bakos Ferenc, Fábián, a Napút különszámai stb.), és sorolhatnánk vég nélkül – mire se menve ezzel a név-, cím- és témazuhattal.

A számos megszívelendő magyar példa közül azért emeljük ki kettőt csupán, annak illusztrálására, hogy miként próbálta befogadni a modern magyar irodalmi szellemiség az „oriens” európai (!) üzeneteit. Mert egyik sem az eredetivel, hanem mindkét „irány” már az asszimilált Kelettel találkozott. Csak azzal tudott találkozni – a békés, gazdag Temesváron az első világháborúban és a csöndbe süppedt Budán a harmincas évek zajlásai közepette. Az egyik szövegmélt Gozdsu Elek levélregénye, a másik Szabó Lőrinc versciklusa. Ezeket az egymástól mentalitásában eltérő példákat bizonyos elemeik miatt azért mégis talán okkal tekinthetjük Krasznahorkai „Kelet hódítása” előzményeinek.

Gozdsu Elek különös temesvári levélgyűjteménye – amit jó okkal vélhetünk regénynek, noha csak egyetlen élő olvasóra számított, arra az asszonyra, akinek a levelek íródtak, napra-nap 1906 és 1915 között – enciklopédiája a századelő kifinomult ízlésének, mondhatni szépségválságának. Regisztere és katalógusa azoknak a képeknek, zeneműveknek, irodalmi alkotásoknak, műemlékeknek, történelmi alakoknak, kertművészeti ajánlásoknak, amelyek a kor „legelvarázsoltabb” lelkeit töltötték el áhítattal, meditációs anyaggal, intim beszélgetési témákkal. Grieg, Böcklin, Wilde, Maeterlinck, Chopin és mások mellett – de talán előtt – a keleti mesék, mítoszok és legendák voltak hallatlanul kedveltek, egy-egy téma és név szinte kultikus tárgyá emelkedett. Mindenben ott lehet a mélyben a beavatás titka; hitték és vallották: olyan tapasztalat ez, ami túlmegegy mindenben, amit az érzékszervek közvetíteni tudnak. Aki beavatott, az egyszerre van otthon a földi valóságban és a szellemiben, az igazi, a végső realitásban. Gozdsu leveleiben egymás mellett szerepelnek az egyiptomi, a héber, a hindu, az athoszi keresztény emlékek, a kínai mesék és legendák, de minde-

nekelőtt a japánok. Számára-számukra elválaszthatatlan a megidézettekben a tudás és a képzelgés. Mindenesetre a levelek naprakészek a századelős jelen európai kultúrájában, aminek egyik meghatározó eleme: sokak Keletről várják a megváltást lelki értelemben és az artistikum világában. És ez a korjellemző Temesváron is érvényes... Gozdsu asztalán mindig ott van Lafcadio Hearn és Hadland alapműve, és amikor összeakad egy lábadózó katonatiszttal, aki japán stílusú ex libriseket rajzol, nem okoz gondot neki, hogy azonnal 10-15 könyvet le ne vegyen a polcra a japán művészetről. S mi más kapna ajándékba ettől a „kismestertől”, mint egy japánruhás, japán stilizációjú Szent György-metszetet? Lássunk egy-két sort Gozdsutól: áhítat, rajongás és melankólia, misztikum és misztifikáció, artistikum és dekadencia. A művészet mint életpótlék. Így ér véget a XIX. század. „A japán mesék! Ezek a mesék rendszerint összefüggésben vannak az élet és halál jelenségeivel, és azt éreztetik, hogy nincsen halál, és hogy a meghalt emberek lelke a testi halálon túl is él, eszmél, gondolkodik és érez, és gyakran belekeveredik a földön élő emberek dolgaiba. Ezek a lelkek néha gyöngéden materializálódnak, és testi formákat is öltenek, és beszélni is tudnak, és hol segítenek a földi embereknek, hol pedig szenvedéseket okoznak. Az élet tehát állandó kontaktusban van a halállal, és eszerint nincsen halál, hanem van az örök egyéni élet, amelyben az egyéni ember újra- és újrászületik.” „A hinduk ezoterikus tudománya azt állítja, hogy a virágok is az intelligenciára fognak evolúálódni. A legmagasabb cél a legmagasabb, a legtisztább intelligencia!... Mi, akik sejtjük ezt a sorsunkat..., küzdünk minden erőnkkel a legmagasabb fejlődési fokra, ahol azután az állandó szintézis öröme vár reánk.” Az athoszi templomokról: „Misztikus művészet ez, ahogy misztikus az élet maga.” Egyszer a női zsebkendőkről értekeznek, a velencei, flandriai csipkék után így ömlik a képzelet habzó keleti kolorizmusa. A mélyben a bevallatlan, mert bevallhatatlan, kényszerű és szomorú szerepjáték, egy koros férfi ír az ifjú asszonynak: „És a szultánok fehér, sáfrányszínű, smaragdzöld és égően piros, halványkék, aransárga, krizoprázzöld színű zsebkendői... és a hárem chiaroscurójában élő szőke cserkesz szüzek, barna georgiai leányok – ezek mind-mind epedve várják a szultán finom gesztusát, és várják, hogy mikor érinti őket a szép, az ifjú szultán zsebkendője. Nézze – mikor a feje egy nagyon kicsit fáj, vegyen ki a hűvös fehérneműs szekrényből egy hűvös, fehér zsebkendőt és cirógassa meg vele a mellét, halk és gyöngéd mozdulattal tegye ezt, és édes varázslatot fog érezni, mert igen, lelke van a zsebkendőnek...”

Szabó Lőrinc verseinek van egy 1990-es kiadása *Vers és valóság* címen, ami minden vers után közli a költőnek azokat a versmagyarázatait, emlékeit, értelmezési ajánlatait, amelyeket élete utolsó éveiben fogalmazott meg az utókor számára. Elképesztően izgalmas emlékfolyam ez, egyszerre viviszekció és ars poetica. A „keleti tárgyú” versek zöme a *Különbéke* című kötetben olvasható, a harmincas évek közepéről, de egy-egy darab később is felbukkan. Alighanem ekkor gyűlt fel a költőben az a fajta tudás, ami már lehetővé tette a számára, hogy költészetét is gazdagítsa vele – éppen akkortájt, amikor Kerényi Sziget-mozgalma is működik, és amikor Weöres Sándor elindul nevezetes távol-keleti útjára. S amikor – tehetjük hozzá – az európai és amerikai piacot elöntik az olcsó izgalmakat és talmi egzotikumot nyújtó „kínai” regények. Ettől a korszaktól mi sem idegenebb, aligha kell erről bővebben értekezni, mint a századforduló-századelő áhítatos megváltás-rögeszméje, érzékenysége, szépségmámora. Szabó Lőrinc is annak az „elveszett nemzedéknek” a tagja, mint jelesebb nyugati pályatársai, akik közül nem egyet élete valamelyik szakaszában szintén megkísértett az egzotikus kalandok utáni vágy. Szabó Lőrinc idevehető versei – *Sivatagban*, *A kurtizán prédikációja*, *Ének az orrszarvúról*, *Bajráj ünnepén*, *Urvasi és Pururavasz*, *Dsuang Dszi álma*, *Szun Vu Kung lázadása*, *Vang-An-Si* stb. – természetesen megkapták a kortársaktól és az irodalomtörténettől a kellő figyelmet, sok szó esett lázadó individualizmusának klasszicizálásáról, ami talán a „nirvána-tan” iránti erősödő figyelmével is kapcsolatba hozható, miközben erőteljesen áthat nála mindent személyisége önkínzó hajlama és a relativizmusba hajló korszellem. Most csupán az emlékező jegyzeteknek azokra az elemeire utalunk, amik ennek az újfajta „orientalizmusnak” a mögöttesét világítják meg, amint egy ízlés csapongásának véletlenjeiből hamarosan intellektuális kalanddá válnak. És ki tudná eldönteni – még a költő efféle segítségével is –, hogy egy-egy vers létrejöttében hány percent az ihleté és mennyi az rációé. Legyen elég most egy idézetmozaikot összeállítanunk, mindennemű filológiai rendezettség nélkül. „Egyike a legelméletibb verseimnek, régóta folytatott buddhista tanulmányaim és olvasmányaim szülötte. De szülöttje saját lelke is, hiszen az ember, aki gondolkodik, keresi a problémákat és a problémamegoldásokat. [...] Hogy a »szabam ádíttám« kifejezést honnan vettem, azt már nem tudom, hiszen hinduista, védikus és buddhista olvasmányom rengeteg volt. Nagyon szerettem a Deussen-féle *Allgemeine Geschichte der Philosophie* hat kötetét, amely oly bőven foglalkozik az ókori hindu világ lelki-

ségével, s nagyon a *Reden des Buddha-t* és sok egyebet. [...] Dsuang Dszi filozófiájának egy kivonatos könyvét (*Diederichs Verlag*) sokat olvastam, rengeteg számunkra érthetetlen anekdota és forgács van ebben is meg a társában is úgy, hogy tucatjával, sőt százával kellett átrágnia magát az olvasónak, míg valami európai logika számára felfogható képet talált. [...] Én antikrisztianus méregből, ifjúkori dühmaradványokból, de igazságérzetből is elhatároztam, hogy ebben a nyavalyás keresztény Európában, illetve Magyarországon terjeszteni fogom más, nekem tetsző vallásoknak és népi hiedelmeknek az anyagát. [...] Az egész történet kínai álarc mögé búvik. [...] Itt megemlítem, hogy én, mindent összevetve, körülbelül 35-40 kínai + hindu témát dolgoztam fel ilyen ifjúságnelvelő céllal, de kétszázat akartam. [...] Az egész szerintem nagyon érdekes, de vallásbölcseletileg zagyva szimbólumok sorozata. [...] Ezeket a prózákat én úgy átéltem, mint valami szerelmet, mint egy hívő pap a prédikáció anyagát; és borzalmas hosszú és unalmas és bosszantóan naiv anyagából összevonással és magam gyártotta kiadós refrénformulával elkészítettem az európai ész és lélek számára elviselhető, sőt megnyerő változatát a hindu mondanivalónak.”

Mindez – kell-e mondani? – nem frivolitás, és még kevésbé gög. És mindennek semmi köze a létrejött magyar versek artistikus és spirituális minőségéhez.